

กระบวนการออกแบบพื้นที่สาธารณะเพื่อรองรับกิจกรรมชุมชน กรณีศึกษาพื้นที่บึงคำศรี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี

Public space design process to support community activities: A case study of Bueng Kham Si, Si That District, Udon Thani Province

เมทินี โคตรดี

สาขาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Mathinee Khotdee

Lecturer, Landscape Architecture Program, Faculty of Architecture Urban Design and Arts,
Mahasarakham University

E-mail: mathinee.k@msu.ac.th

Received: 14/06/2019 Revised: 06/11/2019 Accepted: 08/11/2019

บทคัดย่อ

พื้นที่บึงคำศรี อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี คือพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสัมพันธ์ด้านวิถีชีวิตของชาวอำเภอสรีธาตุตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พื้นที่บึงคำศรี มีเนื้อที่ประมาณ 152 ไร่ และมีหน่วยงานหลักที่ร่วมดูแลพื้นที่อยู่ 2 หน่วยงาน คือ 1) เทศบาลตำบลศรีธาตุ และ 2) องค์การบริหารส่วนตำบลศรีธาตุ

การออกแบบพื้นที่บึงคำศรีต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมของกลุ่มคนต่าง ๆ เช่น ผู้อาวุโส ผู้นำแต่ละชุมชน คนในชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการทำกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมายและมีการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้ได้ข้อมูลสู่การนำไปวิเคราะห์ผลความเป็นไปได้ในการออกแบบและการจัดการพื้นที่บึงคำศรี การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างการรับรู้ และนำข้อมูลสู่แนวทางการออกแบบพื้นที่สาธารณะเพื่อรองรับกิจกรรมชุมชน เมื่อวิเคราะห์ถึงกระบวนการออกแบบพื้นที่สาธารณะเพื่อรองรับกิจกรรมชุมชน ที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายเนื่องจากก่อให้เกิดความภาคภูมิใจให้กับชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ จากผลการสรุปผลการออกแบบพื้นที่บึงคำศรี ทำให้เห็นว่ากระบวนการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่สำคัญ ที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่ และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาพื้นที่บึงคำศรี อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: กระบวนการออกแบบพื้นที่สาธารณะ การมีส่วนร่วม บึงคำศรี

Abstract

The area of Bueng Kham Si, Si That district, Udon Thani Province has relation with the various communities, especially in terms of a wetland that has affected the way of life of people of Si That District from the past to present. With the area of approximately 152 rai, Bung Kam Sri are separated by two governmental sectors comprising of Si That Subdistrict Municipality and Si That Sub-district Administration Organization.

Bueng Kham Si space design needs the participation of various stakeholders such as, leaders and people of each community and relevant agencies. The participants of the study are divided into sub-groups to collect data, which is analyzed to decide the public design's potentials and establish guidelines for Bueng Kham Si community's public space design, form the processes of the study. The community's participation and the network are important because the community could be proud of making decision of their own activities. The participation process makes the communities aware of an importance of the area and have influences on the development of Bueng Kham Si area efficiently.

Keywords: Public Space Design Process, Participation, Bueng Kham Si

1. บทนำ

เมื่อ พ.ศ. 2557-2559 กลุ่มบิกทรี (Big Trees Project) ได้ดำเนินโครงการจัดทำสวนสาธารณะถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวาระพระชนมายุ 60 พรรษา โดยพื้นที่บึงคำศรีได้เข้าร่วมโครงการในครั้งนี้ โดยมีการบูรณาการร่วมงานกับคณะอาจารย์และนิสิตอาสาสมัคร จากสาขาภูมิสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ดำเนินการเข้ากระบวนการดำเนินการออกแบบพื้นที่บึงคำศรีในครั้งนี้

พื้นที่ “บึงคำศรี” เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ มีเนื้อที่ประมาณ 152 ไร่ ตั้งอยู่ในอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดอุดรธานี โดยมีการแบ่งเขตพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) พื้นที่ต้นน้ำบึงคำศรีตอนบนที่ชาวบ้านเรียกว่า “คำเทิง” ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำ 2) ส่วนพื้นที่บึงคำศรีตอนกลาง และ 3) บึงคำศรีตอนล่าง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “คำซิ่ง” การใช้ประโยชน์ในพื้นที่บึงคำศรีในอดีต เพื่อเป็นพื้นที่คลังอาหารของคนในชุมชน มีการเข้าใช้พื้นที่เพื่อเก็บเกี่ยวพืชพรรณที่มีอยู่ เช่น ผักกูด และพืชขायน้ำ อีกทั้งยังมีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำตามธรรมชาติ เช่น ปลาหาง (ภาษาถิ่น) ซึ่งเป็นปลาที่ชาวศรีธาตุนิยมนำมารับประทานในครัวเรือนตั้งแต่อดีต

ปัจจุบันความต้องการในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่บึงคำศรีมีมากขึ้นจากเดิมโดยต้องรองรับกิจกรรมของชุมชนที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตามวิถีนิยมมากขึ้น เช่น ต้องการใช้พื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมเมืองและพื้นที่เพื่อกิจกรรมนันทนาการของคนในชุมชนเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้ชุมชนได้ใกล้ชิดกัน แต่เนื่องด้วยพื้นที่บึงคำศรี มีการแบ่งแนวเขตพื้นที่เพื่อการดูแล และการวางแผนนโยบายในการพัฒนาเป็น 2 หน่วยงาน คือ 1) องค์กรบริหารส่วนตำบลศรีธาตุดูแลพื้นที่บึงคำศรีตอนบน 2) เทศบาลตำบลศรีธาตุดูแลพื้นที่บึงคำศรีตอนกลางและตอนล่าง ดังนั้นการวางแผนพัฒนาพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์รอบบึง จึงจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนา โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุด (วัชรินทร์ อินทพรหม, 2557) โดยการระดมความคิดเห็นในการวางแผนในการใช้ประโยชน์พื้นที่โดยต้องอาศัยความร่วมมือผ่านกระบวนการแบบมีส่วนร่วมโดยกลุ่มคน ดังนี้ 1) ภาคประชาสังคม คือกลุ่มหน่วยงานอิสระ Big Trees Project และเครือข่ายนักวิชาการ 2) ตัวแทนชุมชน 12 ชุมชน 3) หน่วยงานราชการ ได้แก่ ตัวแทนจากกรมธนารักษ์จังหวัดอุดรธานี 4) สถาบันการศึกษา โดยกลุ่มเหล่านี้ เป็นกลุ่มที่ร่วมแสดงความคิดเห็น และให้ข้อมูลเชิงลึกในการนำไปวิเคราะห์ข้อมูล และนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการเพื่อนำไปสู่การออกแบบพื้นที่สาธารณะเพื่อรองรับกิจกรรมของชุมชนชาวศรีธาตุต่อไป

2. ทฤษฎี แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดสาธารณะของพื้นที่สาธารณะ

“พื้นที่สาธารณะ” (Public Space) ถูกอธิบายโดยทั่ว ๆ ไปว่าเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทุก ๆ คน สามารถเข้าถึงได้หรือแบ่งปันร่วมกันกับสมาชิกทุก ๆ คนในชุมชน และถูกจัดเตรียมด้วยภาครัฐเพื่อสาธารณชน ดังนั้น พื้นที่สาธารณะจึงเป็นพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้ในเชิงกายภาพซึ่งสามารถมองเห็นได้จากทุกคน และมีการเข้าถึงได้มากกว่าพื้นที่ส่วนตัว ยกตัวอย่างเช่น ทางเท้า ถนน สวนสาธารณะ ลานชุมชน ลานเมือง เป็นพื้นที่สาธารณะที่สามารถเข้าใช้พื้นที่ได้โดยไม่ต้องขออนุญาต แต่ในการให้ความหมายนี้ยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายถึงคุณลักษณะของพื้นที่สาธารณะที่มีความหลากหลายของเมืองสมัยใหม่ ในมิติเชิงสังคมนั้นพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ในการพบปะกันของกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย พื้นที่สาธารณะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองที่ส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตและรองรับความต้องการที่หลากหลาย ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจทั้งจากมุมมองสถาปัตยกรรม การออกแบบชุมชนเมือง สังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ผ่านทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่มีอิทธิพลต่อทิศทาง

การมองพื้นที่สาธารณะ ของการเปลี่ยนแปลงตามเงื่อนไขทางกายภาพ การเมือง และสังคมซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญของพื้นที่สาธารณะที่ตรงข้ามกับพื้นที่ส่วนตัว ในลักษณะที่กลุ่มคนจำนวนมากที่อยู่ใกล้กันมีความคิดที่เป็นสาธารณะร่วมกัน ซึ่งประกอบเป็นชุมชนหรือรัฐเดียวกัน ในบทความนี้ตั้งข้อสังเกตถึงความเข้าใจเชิงอุดมคติที่ว่าโดยทั่วไปนั้นพื้นที่ของเอกชนนั้นถูกควบคุมการใช้พื้นที่โดยกฎหมายข้อบังคับต่าง ๆ ส่วนพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่สำหรับทุกคนในชุมชนที่ไร้กฎข้อบังคับใด ๆ แต่เมื่อพิจารณาถึงบริบทปัจจุบันจะพบว่าทุกวันนี้ชีวิตสาธารณะมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน ระหว่างความเป็นสาธารณะและความเป็นส่วนตัวทั้งที่มีความสอดคล้องและขัดแย้งกัน บนพื้นที่สาธารณะเดียวกัน ซึ่งมาร์ค ฟรานซิส (1989) อธิบายในบทความ Control as a Dimension of Public-Space Quality ถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สาธารณะและการจัดการนั้นเชื่อมโยงกับรูปแบบชีวิตสาธารณะที่เปลี่ยนแปลงอันส่งผลต่อพัฒนาการการออกแบบและการจัดการของพื้นที่สาธารณะ ดังนั้นพื้นที่สาธารณะประเภทใหม่ที่เกิดขึ้นนั้นจึงเกิดพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงตามลักษณะการใช้พื้นที่และระบบการจัดการของพื้นที่

รูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชน

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชนมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาทั้งในระดับองค์กรชุมชน ท้องถิ่น และประเทศชาติ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์กรปกครองที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้มากที่สุด เนื่องจากเป็นองค์กรปกครองที่ได้รับการกระจายอำนาจจากรัฐบาลกลางให้ประชาชนมีอำนาจในการปกครองตนเอง ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปรียบเสมือนรัฐบาลของท้องถิ่น มีอำนาจในการบริหารพัฒนาท้องถิ่นที่มีความเป็นอิสระ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ได้มากที่สุด

รูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชน เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาผ่านท้องถิ่นเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบริหารและพัฒนาท้องถิ่นสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนมากที่สุด ด้วยการแสดงความคิดเห็น การเสนอแนะหรือการเสนอความต้องการ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในรูปของการใช้สิทธิ์เลือกทางเลือกเพื่อให้เป็นฉันทามติ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมในการติดตาม ประเมินผลให้การดำเนินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผ่านกระบวนการนโยบายสาธารณะที่สำคัญ 3 ส่วนหลัก คือ (1) การมีส่วนร่วมในการผลักดันนโยบาย (2) การติดตามและประเมินผลการนำนโยบายไปปฏิบัติ และ (3) การสะท้อนกลับถึงค่านิยมต่อของประชาชน นโยบาย เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงนโยบายให้ดียิ่งขึ้นไป (วัชรินทร์ อินทพรหม, 2557)

ตารางที่ 1 สรุปแนวคิดและทฤษฎีสู่การดำเนินการวิจัย

การแบ่งขั้นตอนในการใช้แนวคิดและทฤษฎี	แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาการนำสู่การปฏิบัติใช้
กระบวนการทำงานเก็บข้อมูล	แนวคิดการมีส่วนร่วม โดยการทำงานร่วมกัน และแบ่งกลุ่มในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล และสัมภาษณ์ โดยให้เจ้าหน้าที่ และอาสาสมัครในชุมชน ร่วมเก็บข้อมูลเชิงกายภาพ และสังเกตการณ์สัมภาษณ์
กระบวนการระดมความคิดในการศึกษา	ใช้ในการจัดการวางแผนการนำข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจร่วมกับการให้ข้อมูลในทางทฤษฎี เพื่อสร้างความเข้าใจในความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำ ระบบนิเวศต้นน้ำ การอนุรักษ์ การฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำ และแนวคิดเรื่องทรัพยากรส่วนรวม
เสนอแนวทางการออกแบบ	ทีมวิจัยใช้กรณีศึกษา ร่วมกับการวิเคราะห์ศักยภาพ และข้อจำกัดในพื้นที่

3. วิธีดำเนินการวิจัย

กระบวนการออกแบบพื้นที่สาธารณะเพื่อรองรับกิจกรรมชุมชน พื้นที่บึงคำศรี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี มีกระบวนการดำเนินการแบ่งออกเป็น 2 ระยะ

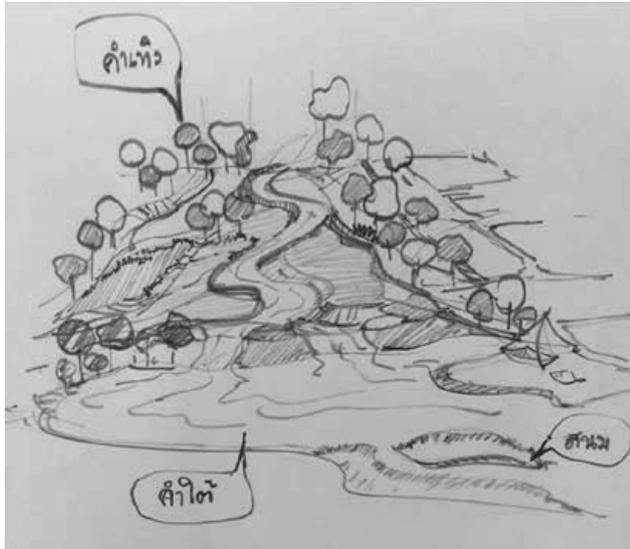
1. ระยะเตรียมการ

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างภาคีเครือข่ายในการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ชุมชน สู่การประสานงานร่วมกับองค์กรอิสระ กลุ่มบึงทรี (Big Trees Project) และสร้างเครือข่ายสู่การดำเนินงานเชิงพื้นที่โดยอาจารย์และนิสิตอาสาสมัคร สาขาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาความสัมพันธ์และลักษณะกายภาพ โครงสร้างเมืองของพื้นที่อำเภอศรีธาตุ รวมถึงข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมเบื้องต้น เพื่อให้เข้าใจบริบทของพื้นที่ โดยใช้เครื่องมือ แผนที่และภาพถ่ายจากดาวเทียม ข้อมูลด้านเอกสาร แผนและนโยบายการพัฒนาพื้นที่

ข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่ “บึงคำศรี”

เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ มีเนื้อที่ประมาณ 152 ไร่ ตั้งอยู่ในอำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี โดยมีการแบ่งเขตพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) พื้นที่ต้นน้ำบึงคำศรีตอนบนที่ชาวบ้านเรียกว่า “คำเทิง” ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำ 2) ส่วนพื้นที่บึงคำศรีตอนกลาง และ 3) บึงคำศรีตอนล่าง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “คำซิ่ง” การใช้ประโยชน์ในพื้นที่บึงคำศรีในอดีต เพื่อเป็นพื้นที่คลังอาหารของคนในชุมชน มีการเข้าใช้พื้นที่เพื่อเก็บเกี่ยวพืชพรรณที่มีอยู่ เช่น ผักกูด และพืชชายน้ำ อีกทั้งยังมีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำตามธรรมชาติ เช่น ปลาหาง (ภาษาถิ่น) ซึ่งเป็นปลาที่ชาวศรีธาตุนิยมนำมารับประทานในครัวเรือนตั้งแต่อดีต

ภาพที่ 1 ภาพวาด พื้นที่บึงคำศรี (ผู้วิจัย, 2559)

ขอบเขตการศึกษาด้านนิเวศวิทยา

ต้องพิจารณาจากประเด็นปัญหาที่สำคัญ ๆ ดังนี้

- 1) ขอบเขตพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบ
- 2) ปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลกระทบด้านนิเวศวิทยาที่สำคัญ
- 3) ชนิดพันธุ์ ประชากร สังคมสิ่งมีชีวิต และประเภทของถิ่นที่อยู่อาศัยที่จะได้รับผลกระทบ
- 4) สถานที่ เวลา และวิธีการในการสำรวจข้อมูล
- 5) ระดับความถูกต้อง และความแม่นยำของข้อมูลที่ต้องการ
- 6) มาตรการป้องกันและแก้ไข และมาตรการติดตามผลกระทบที่เป็นไปได้

2. ระเบียบดำเนินการ

กระบวนการศึกษา โครงสร้างของพื้นที่ชุมชนชาวศรีธาตุที่มีความสัมพันธ์กับบึงคำศรี เพื่อทำความเข้าใจในโครงสร้างทางภูมิทัศน์และระบบนิเวศชุมชน เพื่อให้ได้ประเด็นนำมาซึ่งการศึกษาพื้นที่บึงคำศรี โดยการแบ่งระดับในการดำเนินการให้สอดคล้องกับความต่อเนื่องทางทฤษฎี โดยการนำกรอบแนวคิดมาปรับใช้ร่วมกับความเข้าใจภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) และแนวคิดสาธารณะกับพื้นที่สาธารณะซึ่งเป็นหลักคิดพื้นฐานในการใช้ชีวิตตามวิถีชุมชน ร่วมกับการศึกษาเชื่อมโยงกระบวนการเชิงปฏิบัติการนำสู่การออกแบบต่อไป

ซึ่งได้บูรณาการกระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นการสร้างองค์ความรู้ที่บูรณาการศาสตร์เชิงสังคม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสะท้อนความคิดร่วมกับชุมชน ร่วมกับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของภาคสังคม ชุมชน โดยแบ่งเป็นระยะต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

ตารางที่ 2 สรุปกรอบวัตถุประสงค์ ระยะการดำเนินการ

วัตถุประสงค์การดำเนินการ	เครื่องมือและวิธีการดำเนินการ	กลุ่มเป้าหมาย	ผลที่ได้
1. เพื่อศึกษาโครงสร้างของพื้นที่ชุมชนชาวศรีธาตุที่มีความสัมพันธ์กับบึงคำศรี	<ul style="list-style-type: none"> - แผนที่ - การสืบค้นแบบสนทนากลุ่ม (Focus group) - การสัมภาษณ์เดี่ยวบุคคล 	<ul style="list-style-type: none"> - หน่วยงานท้องถิ่น - พระภิกษุสงฆ์ - ผู้นำชุมชน - ตัวแทนสมาชิกในชุมชน 12 ชุมชน - ผู้อาวุโส/ปราชญ์ชาวบ้าน 	ข้อมูลโครงสร้างของพื้นที่ชุมชนชาวศรีธาตุที่มีความสัมพันธ์กับบึงคำศรี เพื่อทำความเข้าใจในโครงสร้างทางภูมิทัศน์และระบบนิเวศชุมชน
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการใช้ประโยชน์ของพื้นที่บึงคำศรี	<ul style="list-style-type: none"> - การสัมภาษณ์ - เส้นเวลาประวัติศาสตร์ (Timeline) แสดงลำดับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ - การสืบค้นแบบสนทนากลุ่ม (Focus group) - การสัมภาษณ์เดี่ยวบุคคล 	<ul style="list-style-type: none"> - หน่วยงานท้องถิ่น - พระภิกษุสงฆ์ - ผู้นำชุมชน - ตัวแทนสมาชิกในชุมชน 12 ชุมชน - ผู้อาวุโส/ปราชญ์ชาวบ้าน 	ข้อมูลความต้องการในการใช้พื้นที่กิจกรรม
3. เพื่อระดมแนวคิดในการออกแบบพื้นที่บึงคำศรีเพื่อรองรับกิจกรรมชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การสืบค้นแบบสนทนากลุ่ม (Focus group) - ลงมือปฏิบัติและนำเสนอแนวคิดการออกแบบพื้นที่ โดยเป็นภาพจำลองการออกแบบในพื้นที่จริง - นำสื่อไปใช้เผยแพร่ 	<ul style="list-style-type: none"> - หน่วยงานท้องถิ่น - หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - พระภิกษุสงฆ์ - ผู้นำชุมชน - ตัวแทนสมาชิกในชุมชน 12 ชุมชน - ผู้อาวุโส/ปราชญ์ชาวบ้าน - นักวิชาการ - นิสิต สาขา ภูมิสถาปัตยกรรม (มมส.) 	แนวทางการออกแบบพื้นที่บึงคำศรี

4. ผลจากกระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

กระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการออกแบบพื้นที่บึงคำศรี เป็นการสร้างองค์ความรู้ที่บูรณาการศาสตร์เชิงสังคม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสะท้อนความคิดร่วมกับชุมชน โดยผลของกระบวนการออกแบบพื้นที่แบบมีส่วนร่วมนี้ ได้สรุปผลและนำเสนอข้อมูลกระบวนการทำงานเป็นระยะต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยมีรายละเอียดแผนการปฏิบัติงานดังนี้

4.1 ระยะต้นน้ำ

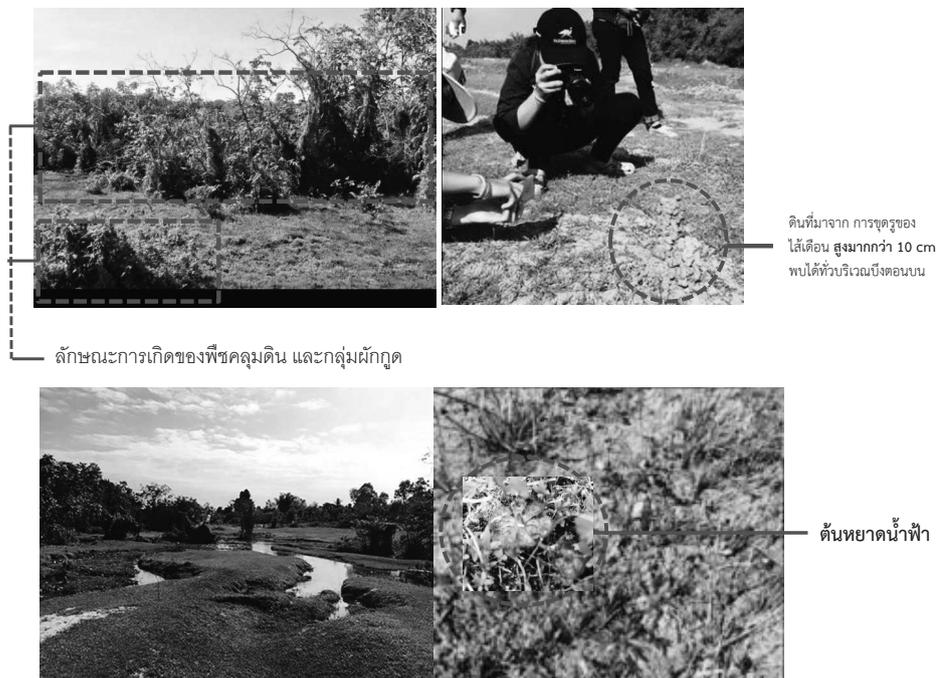
ขั้นตอนการเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจและวิธีการสอบถามประวัติศาสตร์ผ่านคำบอกเล่า (Oral History) เพื่อนำมาศึกษาโครงสร้างของนิเวศชุมชนชาวศรีธาตุที่มีความสัมพันธ์กับบึงคำศรี เพื่อทำความเข้าใจในโครงสร้างทางภูมิทัศน์และระบบนิเวศชุมชน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจากผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเห็นการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่หรือผู้ที่มีบทบาททางสังคม โดยใช้วิธีการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ การสอบถามประวัติศาสตร์และการสัมภาษณ์เรื่องเล่าต่าง ๆ ในชุมชน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือคนในชุมชน 12 ชุมชนและผู้ที่มีบทบาททางสังคม เช่น ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน

ภาพที่ 2 การลงพื้นที่สำรวจและการดำเนินการในระยะต้นน้ำ (ผู้วิจัย, 2559)

จากการศึกษาข้อมูลโดยการลงสำรวจพื้นที่บึงคำศรีตอนบน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในการดูแลของ องค์การบริหารส่วนตำบลศรีธาตุ พื้นที่ภายนอกขอบเขตบริเวณบึงคำศรีตอนบน เป็นพื้นที่สวนยางพารา ไร่มันสำปะหลัง โดยส่วนใหญ่คนในชุมชนมักปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นจำนวนมากทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการรักษาความชื้นใต้ดินซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากภายในเขตพื้นที่บึงคำศรีตอนบนโดยภาพรวมของพื้นที่เป็นลักษณะพื้นที่ชุ่มน้ำ มีน้ำซับใต้ดินและเป็นพื้นที่ต้นน้ำของบึงคำศรี มีพืชคลุมดินหนาแน่นและไม่พุ่มหลากหลาย เพื่อรักษาความชื้นใต้ดี จากการสำรวจสามารถอธิบายลักษณะทางกายภาพของบึงคำศรีตอนบนแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ

1) ส่วนที่ 1 บึงคำศรีตอนบน เป็นพื้นที่สูงสุดของบึงคำศรี มีการขุดลอกหน้าดินเพื่อเป็นร่องน้ำ และเพื่อใช้หน้าดินเพื่อนำดินขึ้นมาสำหรับทำถนน และขอบเขตกันเพื่อไม่ให้เอกชนที่ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณรอบเข้ามารุกล้ำพื้นที่สาธารณะ แต่ยังคงสภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้พุ่ม และไม้คลุมดิน ที่คนในชุมชนสามารถนำไปใช้เป็นอาหารได้ เช่น ผักกูด เป็นต้น **พื้นที่บึงคำศรีตอนบนส่วนกลาง** เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นทุ่งหญ้า และร่องน้ำที่ซึมจากใต้ดิน มีเส้นสายของน้ำที่ซบจากใต้ดินเป็นทางสวยงาม สลับกับพืชคลุมดินขนาดเล็ก มีความหลากหลายของพืช เช่น ต้นหยาดน้ำฟ้า ดอกไม้ป่า และความสมบูรณ์สัตว์หน้าดิน เช่น ไส้เดือนขนาดใหญ่ **และพื้นที่บึงคำศรีตอนบนส่วนล่าง** เป็นลักษณะอ่างเก็บน้ำโดยการขุดลอกเพื่อทำเป็นพื้นที่กักเก็บน้ำในส่วนของบึงตอนบน อีกทั้งได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ส่วนหนึ่งเพื่อทำเป็นศูนย์การเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกพืช และการให้ความรู้ด้านการเกษตรและการทำกินของชุมชน

ลักษณะการเกิดของพืชคลุมดิน และกลุ่มผักกูด

ดินที่มาจาก การขุดรูของ
ไส้เดือน สูงมากกว่า 10 cm
พบได้ทั่วบริเวณบึงตอนบน

ต้นหยาดน้ำฟ้า

ภาพที่ 3 ภาพบรรยากาศและลักษณะพื้นที่บึงคำศรีตอนบน (ผู้วิจัย, 2559)

2) ส่วนที่ 2 บึงคำศรีตอนกลางเป็นพื้นที่ที่อยู่ในการดูแลของเทศบาลตำบลศรีธาตุ ลักษณะพื้นที่บริเวณรอบนอกเป็นเส้นทางเชื่อมต่อไปยังชุมชน ทั้ง 12 ชุมชนในอำเภอศรีธาตุ ปัจจุบันบริเวณภายในขอบเขตของบึงคำศรีตอนกลาง เป็นอ่างเก็บน้ำเพื่อใช้สำหรับผลิตประปาไว้ใช้ในชุมชน และกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรของชาวอำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี และอำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่บริเวณบึงคำศรีตอนกลาง คือเป็นพื้นที่ตั้งของศาลเจ้าปู่บึงคำศรี ซึ่งเป็นสถานที่ที่ชาวอำเภอศรีธาตุให้ความเคารพเป็นอย่างมาก ปัจจุบันได้มีการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่โดยรอบเพื่อรองรับกิจกรรมของชุมชนทั้งเรื่องกิจกรรมเชิงประเพณี วัฒนธรรม และกิจกรรมการออกกำลังกายของคนในชุมชน

3) ส่วนที่ 3 บึงคำศรีตอนล่าง เดิมเป็นพื้นที่นาของคนในชุมชน ต่อมามีการพัฒนาอ่างเก็บน้ำและเขตชลประทาน พื้นที่นี้จึงถูกเวนคืนสำหรับเป็นพื้นที่รับน้ำ จากบึงคำศรีตอนกลาง ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่น้ำขัง เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในชุมชน ตลอดจนมีการใช้พื้นที่เพื่อเป็นจุดในการหาปลา ยกยอ สะดุ้งเป็นการประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก มีวิถีชีวิตที่สวยงามทั้งในแง่ทัศนียภาพ และความสัมพันธ์กับชุมชน ในขณะเดียวกันพื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นพื้นที่รับน้ำเสียจากชุมชน เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรและการขยายเขตที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน ตลอดจนภาคการปศุสัตว์ที่ยังไม่ได้วางระบบในการจัดการน้ำเสียของกิจการและชุมชน ก่อให้เกิดการไหลรวมของน้ำเสียเข้าสู่พื้นที่บริเวณบึงคำศรีตอนล่าง ทำให้สัตว์น้ำต่าง ๆ เริ่มลดลง แต่ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่นี้ยังคงมีพืชชาน้ำที่มีคุณสมบัติในการดักตะกอนและบำบัดน้ำเสียได้บางส่วน จึงยังสามารถให้คนในชุมชนใช้พื้นที่เพื่อเป็นแหล่งอาหารต่อไปได้

4.2 ระยะเวลาสั้น

ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลจากระยะต้นน้ำ พัฒนาแนวคิดการออกแบบร่วมกับนักวิชาการ เพื่อรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนต่อไป

<p>ระยะกลางน้ำ</p> <ul style="list-style-type: none"> - รวบรวมข้อมูลจากการสำรวจ การสัมภาษณ์ - ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการวางผังเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนตามวิถีชีวิตและการใช้งาน 		<p>1. ขั้นตอนการศึกษาแนวคิดเชื่อมโยงพื้นที่ชุมชนสู่พื้นที่สาธารณะ</p>
		
		<p>2. ขั้นตอนการกำหนดพื้นที่เพื่อส่งเสริมศักยภาพสู่การออกแบบบึงคำศรีตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง</p>
		<p>3. ขั้นตอนการประชุมเพื่อเสนอทางเลือกในการออกแบบให้ชุมชน และรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอแนะ</p>
		

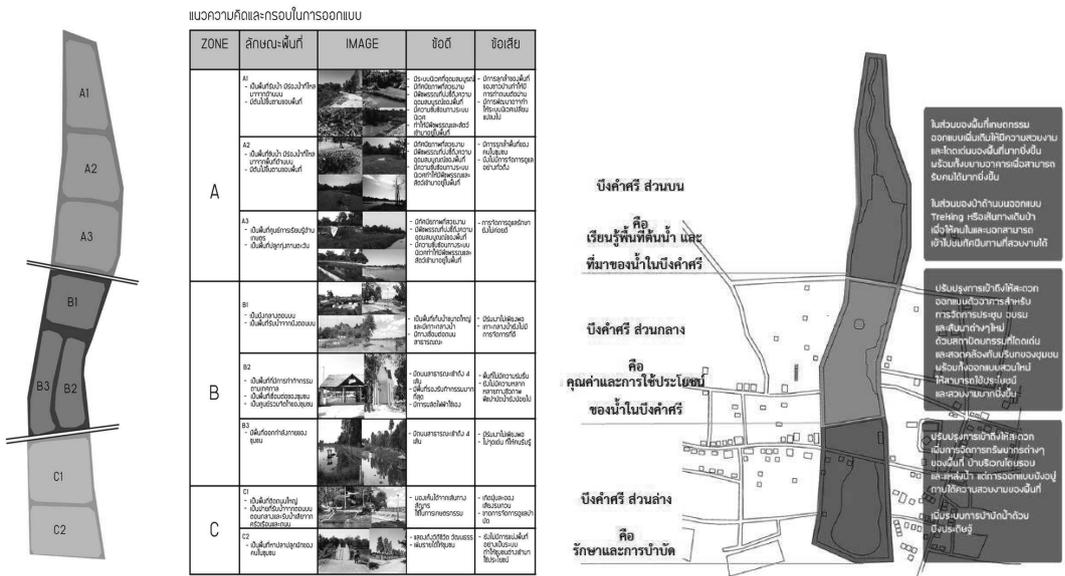
ภาพที่ 4 แผนภาพขั้นตอนกระบวนการดำเนินการออกแบบพื้นที่ระยะกลางน้ำ (ผู้วิจัย, 2559)

การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ต้นน้ำ บึงคำศรี ตำบลศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

4.2.1 พื้นที่บึงคำศรีตอนบน เดิมเป็นพื้นที่ป่าดิบชื้น และเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญ ปัจจุบันสภาพป่าดิบชื้น ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามสิทธิประโยชน์การครอบครองที่ดิน ทั้งนี้ พื้นที่ที่ยังคงเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่อยู่ภายใต้ ความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลศรีธาตุและยังคงมีความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตผิวดินเป็นอย่างมาก ปัจจุบัน อาจเกิดความเสี่ยงในการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ต้นน้ำนี้จากการใช้พื้นที่เอกชนที่มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการ เปิดหน้าดินทำให้เร่งการระเหยน้ำใต้ดินออกมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจมีผลให้น้ำใต้ดินอาจมีปริมาณลดลงไปเรื่อย ๆ

4.2.2 พื้นที่บึงคำศรีตอนกลาง เป็นพื้นที่กักเก็บน้ำที่สำคัญในการใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคของคน ในอำเภอศรีธาตุ และอำเภอใกล้เคียง อีกทั้งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับเส้นทางเชื่อมกับชุมชนต่าง ๆ แต่เนื่องจากพื้นที่ไม่มี การออกแบบเพื่อรองรับกิจกรรมสำหรับคนในชุมชน เช่น การออกกำลังกาย หรือกิจกรรมอื่น ๆ อีกทั้งทางเข้าหลัก ยังไม่สามารถบ่งบอกการเข้าถึงพื้นที่อย่างชัดเจน ทำให้ผู้คนหรือนักท่องเที่ยวจากที่อื่นไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่เพื่อ ชมทัศนียภาพที่สวยงามของบึงคำศรีตอนกลางได้เท่าที่ควร

4.2.3 พื้นที่บึงคำศรีตอนล่าง เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน เนื่องจากเป็นพื้นที่แหล่ง อาหารที่สำคัญ ทัศนียภาพที่สะท้อนวิถีชีวิตความพอเพียงและความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติได้ดี แต่ปัจจุบัน ด้วยการขยายตัวของชุมชน ทำให้พื้นที่บริเวณบึงคำศรีส่วนล่างนี้กลายเป็นพื้นที่รับน้ำ ทั้งจากบึงคำศรีตอนกลาง อีกทั้ง น้ำเสียจากครัวเรือน และการปศุสัตว์ที่อยู่รอบบริเวณ ประกอบกับลักษณะน้ำที่อยู่ในบริเวณบึงคำศรีตอนกลางเป็น ลักษณะน้ำขัง การระบายน้ำไม่เท่าที่ควรอาจทำให้เกิดความเสี่ยงต่อคุณภาพน้ำ และส่งผลต่อสัตว์น้ำที่ลดลงไปเรื่อย ๆ จึงจำเป็นต้องมีการจัดการพื้นที่บริเวณนี้ ทั้งนี้สามารถแสดงเป็นผังเพื่ออธิบายบริบทของพื้นที่บึงคำศรี ดังแสดง ในภาพที่ 5

ภาพที่ 5 รายละเอียดการใช้งานของพื้นที่บึงคำศรี (ผู้วิจัย, 2559)

4.3 ระยะปลายน้ำ

กระบวนการทำกิจกรรมปรับปรุงจากการนำเสนอในการประชุมรับฟังความคิดเห็นของชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการออกแบบรวมถึงการสร้างหุ่นจำลอง เพื่อนำเสนอผลการออกแบบแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การเสนอแนวทางการจัดการและการออกแบบพื้นที่บึงคำศรี เป็น 3 ส่วน โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากความต้องการของชุมชน วิเคราะห์ร่วมกับศักยภาพของพื้นที่

4.3.1 พื้นที่บึงคำศรีตอนบน จากการจัดการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนแนวคิดซึ่งปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสและคนในชุมชนได้เล่าเรื่องราวให้เห็นถึงความสำคัญของพืชพรรณที่มีในบึงตอนบนและวิธีการพึ่งพาธรรมชาติในการเก็บพืชผักนำมาเป็นอาหารที่มีมาแต่อดีต แต่ปัจจุบันได้มีการขุดลอกหน้าดินออกไปทำให้พืชผักที่มีอยู่ลดน้อยลง ทางหน่วยงานท้องถิ่นจึงเกิดแนวคิดที่จะอนุรักษ์พื้นที่ คณะอาจารย์และนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้เสนอแนวทางการออกแบบให้สร้างเป็นพื้นที่เพื่อการเรียนรู้พื้นที่ต้นน้ำและที่มาของน้ำในบึงคำศรี โดยการเรียนรู้ระบบนิเวศพื้นที่ต้นน้ำ ที่มีองค์ประกอบของ พืชพรรณ พืชคลุมดิน เช่น มอส รา เฟิร์น และสิ่งมีชีวิตผิวดิน เช่น ไส้เดือน แมลงต่าง ๆ ซึ่งเป็นนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเรียนรู้เพื่อสร้างความตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวที่เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ระบบนิเวศสมบูรณ์ จากแนวคิดการอนุรักษ์และการเรียนรู้ระบบนิเวศ โดยการขยายผลสู่การนำนักเรียนในโรงเรียนศรีธาตุพิทยาคม ร่วมเก็บข้อมูลความหลากหลายของพรรณไม้ในบึงตอนบนโดยการวาดภาพพรรณไม้และสืบค้นข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เพื่อการต่อยอดการเรียนรู้

ภาพที่ 6 กิจกรรมการอนุรักษ์พืชพรรณท้องถิ่นโดยการเก็บข้อมูลจากการวาดภาพ และการเก็บเมล็ดพันธุ์เพื่อนำไปเพาะพันธุ์กล้าไม้ต่อไป (ผู้วิจัย, 2559)

4.3.2 พื้นที่บึงคำศรีตอนกลาง จากการเสนอความต้องการของสมาชิกในชุมชนทั้ง 12 ชุมชน ที่ต้องการใช้พื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรม เช่น งานประเพณี การออกกำลังกายของกลุ่มเยาวชน รวมถึงเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวให้กับคนในอำเภอศรีธาตุ คณะอาจารย์และนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามจึงได้เสนอแนวทางการออกแบบให้พื้นที่ เป็นแหล่งรวมคุณค่าและการใช้ประโยชน์ของน้ำในบึงคำศรี โดยให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่รวมกิจกรรมของคนในอำเภอศรีธาตุ ให้สามารถเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่นี้ได้ทั้งกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและการรองรับกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม จากแนวคิดการสร้างแหล่งรวมกิจกรรมของคนในชุมชน ทั้งนี้ ได้มีการนำเอาลายผ้าพื้นถิ่นที่ได้รับการออกแบบจากคำบอกเล่าของตำนานแต่ละคุ้ม มาปรับใช้ร่วมกับแนวคิดการออกแบบพื้นที่

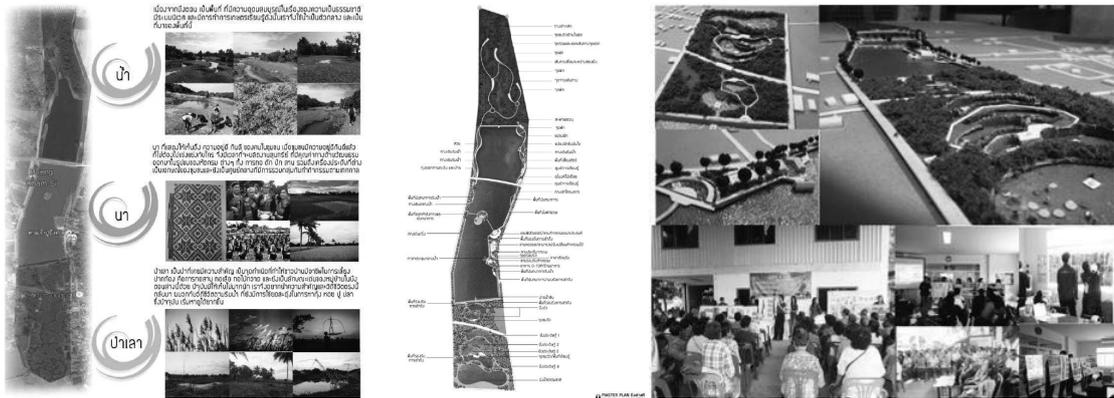
ภาพที่ 7 องค์ประกอบของชุมชนที่นำมาประยุกต์ใช้ในงานออกแบบ (ผู้วิจัย, 2559)

4.3.3 พื้นที่บึงคำศรีตอนล่าง จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ในพื้นที่ชุมชนป่าเลาที่เป็นชุมชนดั้งเดิมของอำเภอศรีธาตุ พบว่าการใช้พื้นที่ปัจจุบันยังคงมีการหาปลาตามธรรมชาติด้วยการยกยอสะดุ้ง ในช่วงฤดูกาลต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งทำกินที่สำคัญ และยังพบพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่รับน้ำ จากชุมชนและการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมูและเป็ด ซึ่งเมื่อสะสมน้ำเสียปริมาณมากขึ้น อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสัตว์น้ำ เจ้าหน้าที่กองสาธารณสุขเทศบาลตำบลศรีธาตุได้มีการให้ความรู้เรื่องการตรวจสอบคุณภาพน้ำกับผู้นำชุมชนทั้ง 12 ชุมชน และได้มีการเสนอแนวคิดในการบำบัดน้ำ โดยใช้บึงประดิษฐ์จากขอบคันดินเดิม เพื่อแบ่งพื้นที่การรับน้ำ และการใช้พืชเพื่อการบำบัดน้ำ อีกทั้งยังส่งเสริมให้ใช้พืชน้ำที่มีอยู่เดิม เช่น ต้นเลา (ต้นอ้อ) โดยกำหนดขอบเขตและปริมาณเพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลสัตว์น้ำ เพื่อให้ยังคงมีสัตว์น้ำพื้นถิ่นได้มีที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งอาหารให้กับคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการส่งต่อความรู้ผ่านกระบวนการในการแก้ไขปัญหาพื้นที่รับน้ำเพื่อการเรียนรู้ให้สามารถเกิดองค์ความรู้เพื่อไปพัฒนาพื้นที่และการปรับใช้ในพื้นที่อื่นต่อไป

ภาพที่ 8 องค์ประกอบของชุมชนที่นำมาประยุกต์ใช้ในงานออกแบบ (ผู้วิจัย, 2559)

จากการดำเนินการลงพื้นที่สำรวจ สัมภาษณ์แบบ และการจัดประชุมนำเสนอรับฟังข้อเสนอแนะในการออกแบบ 3 ครั้ง นำสู่การนำเสนอแนวคิดเพื่อการออกแบบ โดยคณะอาจารย์และนิสิตจากสาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้ผลสรุปในการออกแบบพื้นที่บึงคำศรี คือ “น้ำ นา ป่าเลา” เป็นการเล่าเรื่องราวความสำคัญของพื้นที่บึงคำศรีที่มีต่อคนในชุมชนศรีธาตุ โดยเน้นเรื่องการส่งเสริมการใช้งานในพื้นที่ ร่วมกับการเรียนรู้บริบทของบึงคำศรี ตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง

ภาพที่ 9 แนวทางการออกแบบพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมชุมชนศรีธาตุ (ผู้วิจัย, 2559)

เมื่อสรุปผลงานการออกแบบพื้นที่บึงคำศรีและส่งมอบให้กับเทศบาลตำบลศรีธาตุ เพื่อนำสู่การวางแผนดำเนินการในการปฏิบัติต่อไป โดยเทศบาลตำบลศรีธาตุร่วมกับภาคีเครือข่ายกลุ่ม Big Tree Project ได้ร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมการปลูกป่าเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ ณ บริเวณพื้นที่บึงคำศรีตอนบน โดยการนำพืชพันธุ์ที่ได้รับการบริจาคจากบริษัทเอกชน มาปลูกในพื้นที่โดยอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน นักเรียนโรงเรียนศรีธาตุพิทยาคม ในการปลูกต้นไม้เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่หลังจากการได้รับผลจากการขุดลอกหน้าดิน และนำเสนอโครงการการพัฒนาพื้นที่บึงคำศรี ให้กับรองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อหาแนวทางการดำเนินการให้เป็นรูปธรรมในขั้นต่อไป

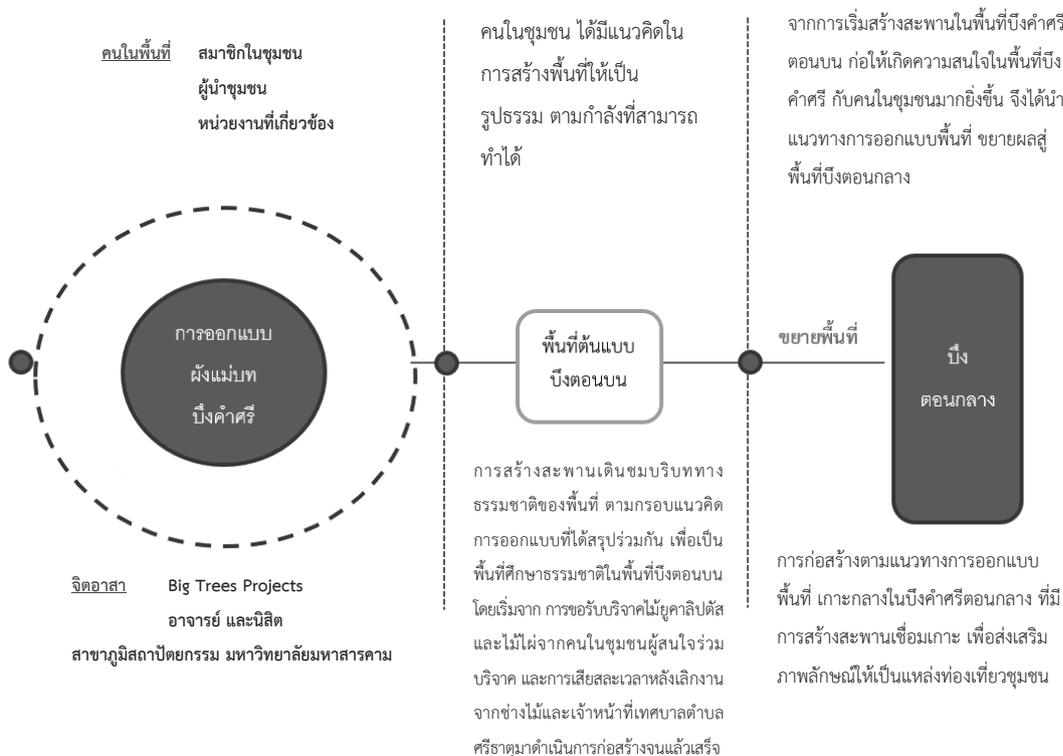

ภาพที่ 10 การนำเสนอแนวคิดการออกแบบพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมชุมชนศรีธาตุ (ผู้วิจัย, 2559)

5. ผลการดำเนินงาน

5.1 การนำแนวคิดสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

ผลจากการนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน ก่อให้เกิดการนำสู่การวางแผนในการพัฒนาพื้นที่ เพื่อเป็นพื้นที่อนุรักษ์ และแผนในการดำเนินการสร้างพื้นที่เพื่อตอบรับกับกิจกรรมของชุมชนของหน่วยงานทั้งเทศบาลศรีธาตุ และองค์การบริหารส่วนตำบลศรีธาตุ แต่เนื่องด้วยการอยู่ในระหว่างการดำเนินการ คนในชุมชนจึงได้มีแนวคิดในการสร้างพื้นที่ให้เป็นรูปธรรมตามกำลังที่สามารถดำเนินการได้ เช่น **พื้นที่บึงตอนบน** การสร้างสะพานเดินชมบริบททางธรรมชาติของพื้นที่ ตามแนวคิดการออกแบบที่ได้สรุปร่วมกัน เพื่อเป็นพื้นที่ศึกษาธรรมชาติในพื้นที่บึงตอนบน โดยเริ่มจากการขอรับบริจาคไม้ยูคาลิปตัสและไม้ไผ่ จากคนในชุมชนและผู้สนใจร่วมบริจาค และการเสียสละเวลาหลังเลิกงานจากช่างไม้และเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลศรีธาตุมาดำเนินการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ

ภาพที่ 11 การสรุปกระบวนการดำเนินการสู่การปฏิบัติ (ผู้วิจัย, 2559)

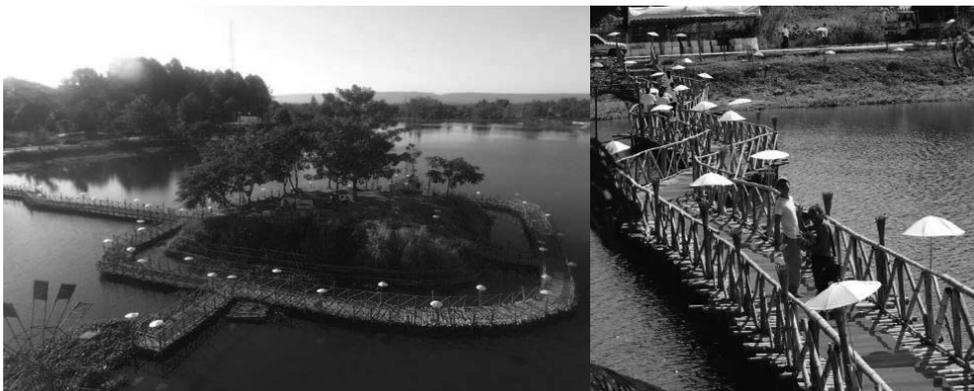
ภาพที่ 12 บรรยากาศบริเวณสะพานไม้ในพื้นที่บึงตอนบน (ผู้วิจัย, 2559)

พื้นที่บึงตอนกลาง จากการเริ่มสร้างสะพานในพื้นที่บึงตอนบน ก่อให้เกิดความสนใจในพื้นที่บึงคำศรีของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น จึงได้ขยายพื้นที่การก่อสร้างตามแนวทางการออกแบบพื้นที่เกาะกลางในบึงคำศรีตอนกลาง ที่มีการสร้างสะพานเชื่อมเกาะ เพื่อส่งเสริมสภาพลักษณะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน โดยใช้กระบวนการขอรับบริจาค วัสดุ แรงงาน น้ำดื่ม โรงทาน ของคนในชุมชน และผู้ที่สนใจร่วมแรง เพื่อให้การก่อสร้างสะพานแห่งนี้ โดยเริ่มก่อสร้างสะพานบริเวณบึงตอนกลางตั้งแต่ช่วงเดือนสิงหาคม 2561 จนแล้วเสร็จในเดือนพฤศจิกายน 2561 เป็นสะพานแห่งความสามัคคีของคนในชุมชน

ภาพที่ 13 บรรยากาศการก่อสร้างสะพานไม้บริเวณบึงตอนกลาง (ผู้วิจัย, 2559)

วันที่ 23 พฤศจิกายน 2561 ได้มีการทำพิธีเปิดสะพานโดยการทำกิจกรรมของผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน ผู้ร่วมบริจาคทรัพย์และแรงงาน ร่วมกันจัดพิธีอย่างเป็นทางการโดยให้ทุกคนเป็นผู้เปิดงานร่วมกันสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่ายในการดำเนินการคิด ออกแบบแก้ปัญหาสู่การปฏิบัติจริงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ภาพที่ 14 บรรยากาศการเปิดใช้งานสะพานไม้ในพื้นที่บึงคำศรีดอนกลาง (ผู้วิจัย, 2559)

6. การอภิปรายผลการดำเนินการ

จากการศึกษากระบวนการออกแบบพื้นที่สาธารณะเพื่อรองรับกิจกรรมของชุมชนชาวศรีธาตุ พบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน สังคม และเครือข่ายมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการร่วมกันวางแผนการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืน ทั้งในเชิงหลักวิชาการ และการปฏิบัติใช้ เนื่องจากกระบวนการมีส่วนร่วมเปิดโอกาส ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมในการคิดและการสร้างความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาพื้นที่ ภายใต้การมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ และรักษาทรัพยากรในพื้นที่โดยการให้ความรู้ และปลูกฝังคุณค่าของการเกิด โดยต้องอาศัยปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมเป็นองค์ประกอบ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

เป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญต่อชุมชนมากเนื่องจากเป็นหน่วยงานภาครัฐที่ใกล้ชิดกับชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหา นำสู่แนวทางการวางแผนเพื่อแก้ปัญหาพื้นที่ ทั้งเชิงนโยบายและการปฏิบัติในพื้นที่ได้ หากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือ และการรับฟังความคิดเห็นทุกภาคส่วนที่มีผลกระทบหรือส่วนได้ส่วนเสียต่อการใช้พื้นที่ จะทำให้แผนพัฒนาพื้นที่ สามารถเป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่องและเป็นแนวปฏิบัติต่อไป

การบูรณาการสู่การเรียนรู้

จากกระบวนการดำเนินงานโดยการเปิดโอกาสให้นิสิต สาขาภูมิสถาปัตยกรรมที่มีความสนใจสมัครเข้าร่วมโครงการครั้งนี้จำนวน 13 คน โดยการดำเนินการผ่านกระบวนการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ที่จำเป็นต้องมีการเตรียมการเรื่องข้อมูลเบื้องต้น การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ สังเคราะห์จากศักยภาพ และข้อจำกัดในการดำเนินงานของพื้นที่ ก่อให้เกิดทักษะในกระบวนการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลการใช้พื้นที่ สอดแทรกการเสนอแนวคิดการแก้ปัญหาการออกแบบในมุมมองที่แตกต่าง เพื่อสร้างแนวคิดใหม่ให้กับชุมชน และยอมรับการแก้ไขผลงานให้เกิดความเหมาะสมกับธรรมชาติตามวิถีวัฒนธรรมการใช้ชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนชาวศรีธาตุได้ การทำงานร่วมกันของชุมชน นิสิต และอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ ก่อให้เกิดทักษะการทำงานร่วมกันกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยการสอดแทรกหลักการทางวิชาการให้กับชุมชน อีกทั้งยังได้รับฟังแนวคิดการใช้

ประโยชน์พื้นที่สาธารณะของคนในชุมชนเพื่อการคาดการณ์แนวโน้ม โอกาสและปัญหาที่จะเกิดขึ้น นำไปสู่การวางแผนการดำเนินการออกแบบพื้นที่เพื่อรองรับการใช้งานของชุมชน

แนวทางการออกแบบพื้นที่สาธารณะ บึงคำศรีที่มาจากกระบวนการดำเนินงานร่วมกับชุมชนเป็นการร่วมกันคิดแก้ปัญหา และก่อให้เกิดผลในการไปสู่การใช้งานได้อย่างเป็นรูปธรรมอย่างมีพลังที่เห็นจากความสามัคคี และเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการใช้พื้นที่โดยการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อการรักษาทรัพยากรในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

7. กิตติกรรมประกาศ

การดำเนินการออกแบบพื้นที่บึงคำศรีครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มบึงทรี (Big Trees Project) ร่วมกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และขอขอบคุณนิสิตผู้เข้าร่วมศึกษาและเก็บข้อมูลตลอดจนการช่วยเหลือในการดำเนินจัดกิจกรรม การจัดเวทีระดมความคิดเห็นและร่วมเสนอแนวทางออกแบบ บึงคำศรี รวมถึงเทศบาลตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลศรีธาตุ คนในชุมชนอำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลและร่วมประชุมระดมความคิดเห็นในการดำเนินงาน ผลงานชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย ซึ่งนำเสนอที่งานประชุมวิชาการระดับชาติ สาขาภูมิสถาปัตยกรรม ครั้งที่ 4 (The 4th National Conference on Landscape Architecture - NCLA2019) หัวข้อ “Inclusive Landscape” ในวันเสาร์ที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2562 ณ โรงแรมจัสมิน ซิตี้ สุขุมวิท 23 และขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการสนับสนุนผลงานทุกภาคส่วนไว้ ณ โอกาสนี้

8. เอกสารอ้างอิง

- ทิพย์สุดา พุฒจรรย์. (2556). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนสลักคอก จังหวัดตราด. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาคุุชฎบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, สาขาวิชาพัฒนาศึกษา ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2547). การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง. กรุงเทพฯ: สิริลักษณ์การพิมพ์.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี และสุธาริน คุณผล (2543). “คิดเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา: วิวาทะว่าด้วยเรื่องทรัพยากรส่วนรวม.” ใน *สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิงวิพากษ์*, บรรณาธิการโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, สุริชัย หวันแก้ว, ไชยันต์ รัชชกุล, กัญญา ลีลาชัย, และศิริพร ยอดกมลศาสตร์, 221-241. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พงษ์ศักดิ์ วิทวัสชุตินกุล. (2548). การฟื้นฟูป่าต้นน้ำ. ส่วนวิจัยต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- พงษ์ศักดิ์ วิทวัสชุตินกุล และพิณทิพย์ ธิติโรจนวัฒน์. (2551). การกำหนดรูปแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่ต้นน้ำ. ส่วนวิจัยต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- วัชรินทร์ อินทพรหม. (2557). รูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชน, *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 8(3), 278-289.
- สุธาสนี โปธิจันทร์. (2559). PDCA หัวใจสำคัญของการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง. สืบค้นจาก <https://www.ftpi.or.th/2015/2125>
- สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2554). *คู่มืออุทยานแห่งชาติ: การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ: ส่วนนันทนาการและสื่อความหมาย.
- หัสดี เหล่าชัย. (ม.ป.ป.). *การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลคำโตนด อำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี*. สืบค้นจาก http://ebooks.dusit.ac.th/sdubook/ob-content.nsp?view=IKNOW&db0=StudyReportEducation&cid_bookid=20130829190914484000000515&cid_chapid=1000000005&sortfield=recid&sortorder=ASCENDING&numresults=10000
- เอกชัย กลีพัฒน์วงศ์. (2558). *ศึกษาการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษา: ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูล เขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี*, (วิทยานิพนธ์หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, สาขาการวางผังชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม.